

Naar een ander Europa? Europa na 26 mei

Guido Deraeck

Zo. Ook de Europese verkiezingen zijn intussen achter de rug. Misschien is het tijd om even stil te staan bij wat voor velen als het woelige en vaak afstandelijke Europa wordt ervaren. Daarom loont het wellicht de moeite om een aantal recent uitgegeven boeken onder de loep te nemen. Ze kunnen stuk voor stuk een licht werpen op het reilen en zeilen van de Europese constructie en ze zijn zeker lezenswaard tegen de achtergrond van de resultaten van de Europese, en bij ons ook de federale en regionale verkiezingen van 26 mei laatstleden.

Dit land – Europa – is mijn land (niet?)

Naast een noodzakelijk Europees klimaatbeleid blijft migratie – vanuit een gecoördineerd Europees beleid voor vluchtelingen, maar ook voor economische migranten – een centraal gegeven. Temeer omdat zware klimaatproblemen door de opwarming van de aarde alleszins vele ‘klimaatvluchtelingen’ naar Europa zullen leiden in de loop van deze eeuw al. Tegen deze achtergrond zal Europa ook reële sancties moeten voorzien als afspraken niet worden opgevolgd. Dit geldt zeker voor Hongarije, Polen en Italië. Maar ook politici uit democratisch bestuurde landen, waaronder België, moeten er kunnen op toezien dat beleidsverantwoordelijken en burgers zich houden aan duidelijke anti-discriminatiemaatregelen. Het opsluiten van minderjarigen in detentiecentra dient in dat verband duidelijk gesanctioneerd te worden.

Racisme is bovendien een oprukkende plaag in heel Europa, mede door het rechts-extremistisch discours aangevuurd – maar intussen ook door andere partijen als ‘relatief’ ervaren. Daarom moet gewerkt worden aan het behoud of herstel van open welvaartsstaten in Europa. Dit veronderstelt het erkennen van mensenrechten en de gelijkheid van alle burgers, ook van de nieuwkomers die mede Europa gestalte geven.

In die zin loont het de moeite om kennis te nemen van het boek van de Belgische historicus en onderzoeksjournalist Jan Hunin *Dit land is mijn land. Een reis naar Europa*.¹ Inderdaad, met de omschrijving ‘mijn’ land bedoelt hij ons Europees continent als ‘land in wording’. Hij neemt het in zijn boek op voor wat hij omschrijft als een ‘tragisch vluchtelingenepos’. Om dit uitvoerig te illustreren trekt hij er zelf op uit, maar dan in omgekeerde richting, met en in het spoor van de vluchtelingen, namelijk drie Syriërs op de vlucht richting Europa (en terug). Na wekenlange omzwervingen (wankele boottochtjes inclusief) en het deelgenoot zijn van het wel, maar vooral wee van deze jonge mensen stelt hij vast dat Europa zeker niet voor hen het ‘beloofde land’ is. Na omzwervingen door Hongarije en Servië, Griekenland, Finland, Duitsland en Zweden, waar hij overal de meestal mensonterende belevenissen deelt van deze vluchtelingen, strandt hij zelf in het Midden-Oosten (Libanon en Syrië). Wat een succesverhaal moest worden, werd nachtmerrie voor de vluchtelingen én tragikomedie voor hemzelf: of

hoe Europa niet langer staat voor ‘Wir schaffen das’, maar voor helse ervaringen in Lesbos en andere kampen.

Hunin wou de concrete omstandigheden meemaken van vluchtelingen uit het Midden-Oosten die naar het ‘beloofde land’ (Europa) probeerden te geraken. Een verhaal van mensen, in casu jonge mannen, die weg van oorlog, armoede en geweld op tocht zijn. Hunin was met hen op weg via smerige opvangkampen, woeste trektochten, bootreises en de vele mislukkingen onderweg. Sommigen slaagden erin, anderen faalden of moesten noodgedwongen terug naar de hel, hun land van herkomst. Bij dit alles blijft de aandachtige lezer achter met een gevoel van onbehagen en walging vanwege de houding van de massa Europeanen en vaak ook beleidsmakers die hun poorten sluiten. Ook neemt Hunin de media zwaar op de korrel omdat ze doorgaans eenzijdig en slechts schematisch rapporteren over weerzinwekkende situaties.

Na tal van mislukkingen en tegenslagen onderweg opteerde de Syriër Louai, moedeloos geworden van zijn helse ervaringen op zijn tocht naar en in Europa, er uiteindelijk voor om terug te keren naar zijn land. Hij mailde Hunin nog vanuit Damascus om hem te bedanken. Waarop de auteur meldt: ‘Louai is er trots op Syriër te zijn. Damascus was een moderne stad toen ze in Dubai nog op kamelen rondreden. Maar hij wil God wel vragen om een einde te maken aan deze nachtmerrie’. (Hunin, p.325)

Hunin wou de concrete omstandigheden meemaken van vluchtelingen uit het Midden-Oosten die naar het ‘beloofde land’ (Europa) probeerden te geraken.

Een nieuwe politiek voor Europa

Een basiswerk om de woelige situatie in Europa beter te begrijpen is het standaardwerk *De nieuwe politiek van Europa. Improvisatie en oppositie*² van Luuk van Middelaar, historicus en politiek filosoof. Hij is gewezen tekstschrijver van toenmalig Europees president Herman Van Rompuy en thans hoogleraar (Grondslagen van de Europese Unie) aan de Universiteit Leiden. Hij woonde ook geruime tijd in Brussel. Een uitmuntend Europa-kenner. In het boek ontleedt hij nauwgezet de ontwikkelingen van de laatste jaren, waaronder uiteraard de Brexit en de stellingnamen van de Poolse en Hongaarse regeringen ten opzichte van Europa. Op onverwachte plaatsen en manieren ontwaakte volgens hem her en der de oppositie die de Brusselse consensus, maar ook de regelpolitiek uitdaagden. Van Middelaar beschrijft nauwkeurig de crisissen en opstandige bewegingen die de dynamiek van Europa’s gedaantewisseling vorm gaven. Meer dan voorheen (en zeker na de recente Europese verkiezingen) moet de nieuwe politiek van Europa via improvisatie en oppositie ook gestalte krijgen.

Van Middelaar geeft in zijn boek een duidelijke analyse van hoe de Europese Unie van bij haar ontstaan in de jaren ‘50 van vorige eeuw met ups en downs evolueerde. En dit gebeurde zeker niet in de richting van wat grondleggers wilden (Verenigde Staten van Europa), namelijk ‘een federale staat met één EU-regering boven de nationale regeringen’ (van Middelaar, p.7).

De Unie is geen keuze tussen federalisme en desintegratie — dat is een valse tweedeling, die publiek onbegrip en kiezerswantrouwen in de hand werkt. Maar ‘het

zou onverstandig zijn Europa's vitaliteit te vroeg af te schrijven' (van Middelaar, p.8). Daarom bespreekt de auteur de vele improvisaties van de Unie rond tal van problemen, waaronder 'verantwoordelijkheid en solidariteit, de onderhandelingen rond de Oekraïne-crisis, buitengrenzen en binnengrenzen bij de vluchtelingen-crisis, de 'regel-politiek en gebeurtenissenpolitiek'.

'Zichtbare beslissers traden naar voren uit de procedurele kluwen: Europese Raad, Eurogroep, Centrale Bank, met Uniewijd herkenbare protagonisten — 'Angela' en 'Mario' in duet' (van Middelaar, p.257). Maar nationale oppositie zet het stelsel onder spanning. Nationale oppositiekrachten kunnen nog iets doen om de consensus van de verzamelde regeringen op de proef te stellen. Nu extreem-rechts en de eurosceptici binnen de natiestaten en in Europa in opmars zijn, wordt het voor de grote fracties, Groenen, sociaal- en christendemocraten, niet gemakkelijk om via compromis tot consensus te komen.

Prioritaire zaken zoals een gewaagd klimaatbeleid en integratie moeten wel meer interesse en financiering krijgen.

Neen, de EU is volgens van Middelaar lang niet dood, wel integendeel. Maar prioritaire zaken zoals een gewaagd klimaatbeleid en integratie moeten wel meer interesse en financiering krijgen.

Europa: onmisbaar of onhoudbaar?

Een zekere repliek op dit werk kwam van de Franse filosoof Etienne Balibar met *Voor een ander Europa*³. Waar van Middelaar in *Le Monde* stelde dat er een evenwicht bereikt was in bevoegdheden — tussen het Europese niveau en de lidstaten — waarmee de Unie vooruit kan, gaat Balibar niet akkoord.

Volgens hem zijn de tegenstellingen in Europa nog veel te groot en zijn ze zelfs onhoudbaar. Hij noemt de verdeeldheid rond problemen met vluchtelingen en migranten. Maar er is ook het conflict tussen enkele Oost-Europese landen en de Westerse democratieën; tussen nationalist en federalisten; en geografisch is er het feit dat bijvoorbeeld Italië op één lijn staat met het autoritaire Hongarije. Klimaat en sociale politiek blijven hete hangijzers: niet dat Europa permanent in crisis is/blijft, hij noemt het eerder 'verlamming'.

De huidige klimaatontregeling loopt veel sneller dan verwacht, wat velen intussen beseffen, zoals onder andere VN-hoofd Guterres benadrukte. Een gelijkaardig geluid was voordien al te horen op basis van de vele wetenschappelijke inzichten, zoals verzameld door David Wallace-Wells in zijn magistrale boek *De onbewoonbare aarde*. (3).

Bovendien is een omkering van de neoliberale koers van Europa wel dringend, maar het blijft moeilijk om terug te keren naar de verzorgingsstaat van de jaren '90. Niettemin gelooft Balibar sterk in (sociale) bewegingen, het middenveld en burgercampagnes om het tij te keren.

Als Europa gereduceerd wordt tot een losse aanvulling op de nationale staten (zoals gepromoot door de Eurosceptici), elk met hun eigen belangen, dan kunnen we niets

doen aan klimaatverandering, voor financiële regulering, wapenbeheersing, kinderrechten en ecologische ontwikkeling.

Kortom: Europa mag niet onhoudbaar worden, maar in ultieme zin wel onmisbaar: we hebben, stelt hij, een sterk Europa nodig dat moet ondersteund worden door de grote(re) massa van zijn eigen burgers. Jammer genoeg wacht ons intussen een brede strijd tussen pro-Europese progressieven en populistische nationalisten.

Het Europese project moet dus uit een politieke en morele impasse geraken. De uitholling van *sociaal* burgerschap, de nationalistische tendensen en de afschaffing van gastvrijheid als norm voor beschaving zijn verontrustende signalen. Om dit te keren is een nieuw type federaal Europa noodzakelijk, een democratisch en solidair Europa van alle burgers. Europa: onmisbaar ja, maar onhoudbaar in zijn huidige vorm.

In die zin getuigt ook de Britse onderzoeksjournalist Paul Mason in *Een stralende toekomst*⁴. Op dit ogenblik zitten we volgens hem op een kantelpunt. Inderdaad, onder invloed van het vrijemarktdenken hebben oude idealen als burgerschap, moraal en individualisme plaats gemaakt voor zelfzucht, autoritair denken en consumentisme. Onze op humanistische grondslagen gebouwde wereld wordt ernstig bedreigd, de democratie ligt ook onder vuur, 'autoritaire regimes zijn in opmars, waarheid wijkt voor fake news'. In *Een stralende toekomst* roept hij op tot een humanistische revolutie — ook voor Europa — waarin de mens geïnspireerd is door de ideeën die ons sterk maakten — de Verlichting — om het heft in eigen hand te nemen.

***De uitholling van sociaal burgerschap,
de nationalistische tendensen en de
afschaffing van gastvrijheid als norm voor
beschaving zijn verontrustende signalen.***

In woelig water

En dan is er hét basiswerk over het actuele reilen en zeilen van Europa: *Europa in woelig water*⁵. Het gaat hier om een uitvoerige studie van de (Belgische) Europakenners bij uitstek: Hendrik Vos (hoogleraar Europese politiek Universiteit Gent, en gewaardeerd columnist) en Rob Heirbaut (Europajournalist VRT).

Velen hebben vandaag een dubbel beeld van Europa, stellen de auteurs. Aan de ene kant is er het besef dat de Unie belangrijk is geworden, dat ze diep doordringt in het leven van elke dag en wel degelijk macht heeft. Maar aan de andere kant is er ook het gevoel dat er talrijke vraagstukken zijn waarop de Unie maar moeizaam reageert. Op een en ander gaan Vos en Heirbaut nader in. Onder meer de Brexit wordt uitvoerig besproken in het afsluitend deel. Ook het klimaatbeleid krijgt ruime aandacht. Ze wijzen erop dat de klimaatopwarming Europa dwingt om een beleid uit te werken 'dat niet op alle banken steun geniet' (Vos/Heirbaut, p.5). In de loop van de voorbije periode is er heel wat Europese wetgeving gekomen die te maken heeft met de strijd tegen klimaatverandering. Gelukkig, stellen de auteurs, is er nu wel druk vanuit belangrijke lagen van de publieke opinie. Jongeren spijbelen om klimaatmarsen te houden en het thema leeft volop in politieke campagnes. In elk geval is België (met zijn vier klimaatministers) een uiterst slechte leerling. Op 18 juni verscheen inderdaad een (negatief) evaluatierapport van de Europese Commissie, waarin België wordt aangeklaagd omdat

het helemaal achteraan bengelt qua klimaatbeleid: België dreigt niet alleen de Europese klimaatdoelen voor 2020 te missen maar ook compleet te falen voor 2030. Gelukkig is er in Nederland een gunstig klimaatplan en ziet de toekomst er op klimaatvlak, ook goed uit voor Duitsland, met name dankzij de Groenen. Tegelijkertijd beseft men op Europees vlak onvoldoende dat in het kader van het migratie- en vluchtelingenvraagstuk het aantal klimaatvluchtelingen op halflange termijn sterk de hoogte in zal gaan, want voor het einde van deze eeuw verdubbelt het aantal inwoners van Afrika van één tot twee miljard.

Beide auteurs (Vos en Heirbaut) gaan na hoe Europa met noodsituaties dient om te gaan. Hoewel het vaak rommelt en hapert bij de besluitvorming, constateren zij dat de integratie toch niet stilvalt. We mogen inderdaad niet vergeten dat we dankzij de EU zonder grenscontroles reizen, met de euro betalen (in 17 van de 28 landen) en dat op heel wat vlakken de Europese regels hoe dan ook een gunstige impact hebben op ieders leven — wat de Eurosceptici en radicalen ook mogen beweren.

We mogen inderdaad niet vergeten dat we dankzij de EU zonder grenscontroles reizen, met de euro betalen (in 17 van de 28 landen) en dat op heel wat vlakken de Europese regels hoe dan ook een gunstige impact hebben op ieders leven.

Op andere domeinen is de unie schijnbaar machteloos: er is de terreurdreiging, de Brexit, het vluchtelingenvraagstuk waar het bijzonder lastig blijft om met één stem te spreken. ‘Europa ploetert van crisis naar crisis. Toch valt de Unie niet uiteen’. Merkwaardig genoeg, volgens critici, ook niet na 26 mei. De Brexit leidde er zelf toe dat, wat eurosceptici vreesden, geen enkel ander land geneigd is om eruit te stappen. De eenheid van de Unie werd er zelfs door versterkt.

In hun uitvoerig relaas gaan de auteurs nader in op wat zij het ‘machtige’ Europa noemen, dat hoe dan ook in ons leven ingrijpt. Maar ze laten ook zien dat de lidstaten sommige touwtjes liever zelf in handen houden. Verder staan ze stil bij de (vaak voorlopige) oplossingen van opeenvolgende crisissen, waaronder speciale aandacht voor het klimaatbeleid dat op de politieke agenda werd geplaatst. Zo is er de handel in emissierechten, waarbij de grootste vervuilers dienen te betalen; wat het transport betreft moet het brandstofverbruik omlaag en er wordt (op korte termijn?) Europees geld voorzien voor het klimaatbeleid: de strijd tegen klimaatverandering is één van de prioriteiten. Nu de Groen-fractie qua aantal haast verdubbeld is, zal hier alle aandacht aan gegeven worden. Wetenschappers worden begrijpelijk steeds bezorgder. De aarde warmt op en de gevolgen zullen bijzonder groot zijn. ‘Om de zaken onder controle te krijgen en de allergrootste rampen te vermijden, moeten er nu maatregelen getroffen worden’ (Vos / Heirbaut; p.164).

Globaal gezien, stellen Vos en Heirbaut, maken de crisissen Europa niet zwakker, maar stapsgewijs sterker. Alleen, de manier waarop de EU beslissingen neemt over Europese wetten is, en velen beamen dat, bij het grote publiek onbekend. Vaak doen de media zelfs de moeite niet om het uit te leggen. Niettemin zijn ‘alle Europese instellingen (...) onderworpen aan democratische controle’ (Vos / Heirbaut, p.202). Zij pleiten er ook voor om de (Europese) zaken rustig in perspectief te zetten: ‘de EU heeft zich in korte tijd ontwikkeld tot een bijzondere plek in de wereld (...) in vergelijking met wat

er zich elders soms afspeelt, blijft ze een oase van rust, stabiliteit en welvaart' (Vos / Heirbaut, p.280)

De kleine stapjes die gezet worden gaan altijd in de richting van meer gemeenschappelijk beheer, van een intensere samenwerking (p.283). Tegelijk is de grote diversiteit in Europa misschien ook wel een sterkte. 'Misschien is dat — een continent met vele talen, uiteenlopende geschiedenissen en allerlei culturen en ervaringen — een motor van vooruitgang. En: dat verschrompde en vervloekte compromis is misschien toch een signaal van beschaving en vooruitgang'. (p. 284-285).

Kortom: in deze vijf aangehaalde boeken zien we echt een pleidooi voor een *ander* Europa, niet voor meer of minder Europa. Globaal gezien is het de vraag naar een *sociaal* Europa, waar het klimaatbeleid centraal moet staan, armoede, gelijkheid tussen de burgers via mensenrechten ook voor nieuwkomers en een migratiebeleid waar de klemtoon ligt op de mensenrechten. Tevens is het een pleidooi tegen polarisatie maar voor beleid via compromissen. Om het met Hendrik Vos te stellen: 'Het enige wat populistten bindt is dat ze tegen migratie zijn'.

Tot slot: 'Klimaatverandering beheersen, vluchtelingenstromen in goede banen leiden, terreur bestrijden of grootschalige belastingontwijking aanpakken: het is allemaal te groots om op dit continent elk apart te regelen'. (p. 285). En: De EU staat niet boven of buiten pons. Ze is wel degelijk maakbaar' (p.286).

De kleine stapjes die gezet worden gaan altijd in de richting van meer gemeenschappelijk beheer, van een intensere samenwerking

Nog een toemaatje. De Nederlandse journalist Kemal Rijken publiceerde na 26 mei een volgens velen controversieel boek over de Europese situatie *Eigen volk. Hoe het rechts-nationalisme Europa veroverde*⁶. Met name nam hij in diverse landen extreem-rechts onder de loupe, om hun opgang na te gaan en te 'bewijzen'. Dit deed hij via een hele reeks interviews met protagonisten. Het gaat dan om 'openhartige' gesprekken met figuren als Annemans, Le Pen, Baudet, Van Grieken, De Winter, Van Rooy, Claeys, Pohlman en vele anderen, onder wie ook politici uit de centrumpartijen zoals Letermé, van Rompuy en ook met de initiatiefnemer van het cordon sanitaire, Jos Geysels. Slotsom: uit deze gesprekken moet volgens Rijken blijken dat de kleine obscure partijen nu populair en 'salonfähig' geworden zijn. Haast onbegrijpelijk voor de aandachtige lezer komt hij tot de tweevoudige slotsom dat die obscure partijen niet langer extreem-rechts genoemd mogen worden maar wel rechts-nationalistisch en anderzijds dat het tijd wordt dat het cordon wordt opgeheven en dat die partijen ook bestuursverantwoordelijkheid krijgen in de diverse naties. Dit is op zijn minst meer dan merkwaardig, zeker als men beseft dat het mede gebaseerd is op interviews met illustere politici. Ik citeer in dat verband magistraat en burgerlijke partij in het onderzoek tegen Van Langenhove en de aanhangers van Schild en Vrienden, Henri Heimans in *De Standaard* (17 juni): 'We mogen de normen en waarden van de samenleving waarvoor onze ouders en grootouders zo hebben gestreden niet zomaar prijsgeven'. En tevens onomwonden: 'Het neo-fascistisch gedachtegoed verziekt stilaan heel Europa'.

In ieder geval is dit laatste werk *Eigen volk* compleet in tegenspraak met de hoger genoemde vier belangrijke boeken, en gebaseerd op minder betrouwbare bronnen.

Tot slot even aanhaken bij Hendrik Vos omtrent extreem-rechts bij ons (column *De Standaard* 18 juni): ‘Elke uitdaging gaat voor die partij terug op een vreemdelingenprobleem. Haar programma is geschild en onuitvoerbaar. Toch wint ze aan legitimiteit. Al drie keer mocht ze, weken lang, aanschuiven om te praten over bestuursdeelname’. En Karel Verhoeven over de formatiepogingen van Bart De Wever voor de Vlaamse regering (in: *De Standaard* 1 juli): ‘De flou artistique die de N-VA nu al vijf weken laat hangen over hoe verteerbaar ze uiterst rechts vindt, is namelijk onzindelijk geworden(...) Dat is niet alleen een vervaarlijk amorele manier om politiek te bedrijven, in een participatie loop je er ook binnen de kortste keren mee vast’(...) Morele helderheid is een luxe noch een bijkomstigheid’. En Paul Goossens (*De Standaard* 29-30 juni 11.): ‘ook asielzoekers, politieke vluchtelingen, staatlozen en kinderen van foute ouders moeten kunnen schuilen en verhaal halen in die kathedraal van de twintigste eeuw, de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens’. Maar ook zoals in het persbericht van Hand in Hand (juni 2019) stond: ‘De hele samenleving – ook de Europese – heeft baat bij akkoorden die de strijd voor ecologische, sociale en fiscale rechtvaardigheid en tegen structureel racisme als kern bevatten’.

Bio

Guido Deraeck is docent op rust aan de UCLL en in Tilburg. Hij is auteur van *Culturen in meervoud. Aspecten van intercultureel pedagogisch handelen in onderwijs, vormingswerk en hulpverlening*.

Noten

1. Jan Hunin, *Dit land is mijn land. Een reis naar Europa*, Kalmthout, Polis, 2019, 333 p.
2. Luuk van Middelaar, *De nieuwe politiek van Europa. Improvisatie en Oppositie*, Groningen, Historische uitgeverij, 2019 (3), 304 p. Zie ook: Ivan Hrastev, *Na Europa*, Amsterdam, Boom, 2018, 128p.
3. Etienne Balibar, *Voor een ander Europa*, Amsterdam, Octavo (verspreiding EPO, Berchem), 2019, 240p. Zie ook: Bruno Latour, *Waar kunnen we landen? Politieke oriëntatie in het nieuwe Klimaatregime*, Amsterdam, Octavo (via EPO Berchem) 128 p. Zie ook: David Wallace-Wells, *De onbewoonbare aarde*, Amsterdam, De Bezige Bij, 2019, 363p.
4. Paul Mason, *Een stralende toekomst, Een radicaal pleidooi voor menselijkheid*, Amsterdam, De Bezige Bij, 2019, 416 p.
5. Hendrik Vos, Rob Heirbaut, *Europa in woelig water*, Leuven/Antwerpen, Davidsfonds/ Standaard uitgeverij, 2019, 286p.
6. Kemal Rijken, *Eigen volk. Hoe het rechts-nationalisme Europa veroverde*, Amsterdam, Ambo/ Anthos, 2019, 466p.